

UDK: 341.7
Bibliid 0543-3657, 63 (2012)
God. LXIII, br. 1147, str. 87-111.
Izvorni naučni rad
Primljen: 17. februar 2012.

David Đ. DAŠIĆ¹

Moguća stanja diplomatskih odnosa

SAŽETAK

U članku se autor bavi sledećim oblastima: priroda diplomatskih odnosa, normalni odnosi, dobri odnosi, susedski i dobrosusedski odnosi. saveznički odnosi, prijateljski odnosi, „bratski“ odnosi, privilegovani odnosi, srdačni odnosi, uzajamni (recipročni) odnosi, neutralni odnosi. hladni odnosi, nametnuti odnosi, pogoršani odnosi, zategnuti odnosi, zaoštreni odnosi, degradirani odnosi, prekinuti odnosi, retorzija u diplomatskim odnosima, zaustavljeni odnosi, obustavljeni odnosi, obnovljeni (normalizovani) odnosi, posredovani odnosi, indiferentni (ravnodušni) odnosi, neformalni odnosi ili odnosi de facto.

Ključne reči: Diplomacija, spoljna politika, međunarodni odnosi, međunarodno pravo, država imenovanja i prijema, reciprocitet, retorzija, protestna nota, demarš, *persona non grata*.

Priroda diplomatskih odnosa

Diplomatski odnosi, jednom uspostavljeni između dve države, nisu zauvek dati, nego su vremenom podložni manjim ili većim, ređim ili češćim promenama koje nameće sam razvoj događaja na svetskoj političkoj sceni i dinamizam međunarodnih odnosa. Sadržina tih odnosa primarno je određena konkretnim političkim, ekonomskim i drugim interesima jedne države prema drugoj, njihovim postavljanjem na svetskoj političkoj sceni prema pitanjima koja ih neposredno ili posredno tangiraju, kao i odlukama najvažnijih međunarodnih tela (Ujedinjenih nacija, NATO, Evropske unije i dr.) i najuticajnijih svetskih sila (SAD i dr.) koje utiču na njihov međunarodni položaj.

Zato je i priroda diplomatskih odnosa između dve ili više država veoma složena. Ti odnosi su uvek dinamični, a ne statični, često i nepredvidivi, koji

¹ Evropski centar za mir i razvoj Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija. Autor je bio ambasador u Saveznom ministarstvu inostranih poslova, generalni konzul SFRJ u Njujorku, izvanredni i opunomoćeni ambasador SRJ u Brazilu i šef Trgovinske misije Crne Gore u Vašingtonu.

vremenom poprimaju različita „agregatna“ stanja u rasponu od normalnih do prekinutih i od prekinutih do normalizovanih (obnovljenih). U tako širokom rasponu mogućih stanja u diplomatskim odnosima, od jedne do druge konkretne situacije, susreću se različiti oblici i sadržaji međusobne saradnje (politička, ekonomska, naučna, tehnološka, kulturna, informaciona, sportska, stalna, intenzivna, povremena, i dr.), različiti nivoi diplomatskog predstavljanja (ambadorski, otpravnički i dr.) i različite forme diplomatskog opštenja (verbalna nota, protestna nota, demarš, bela knjiga i dr.) između dve ili više država.

Svako „agregatno“ stanje u diplomatskim odnosima ima svoja specifična svojstva, generišući različite političke i druge posledice. Međutim, ponekad je veoma teško, pa možda i nemoguće, u metodološkom smislu, povući preciznu liniju razgraničenja između pojedinih „agregatnih“ stanja u diplomatskim odnosima, posebno onda kada su ona međusobno slična, kada se prepliću ili kada jedno stanje proističe iz drugog, kao, na primer, između normalnih i dobrih odnosa, prijateljskih i savezničkih, srdačnih i „bratskih“, zategnutih i zaoštrenih odnosa i dr.

Moguća politička stanja u diplomatskim odnosima, osim fragmentarnih opisa i osvrtu, nisu bila predmet neke posebne, celovitije teorijske obrade i bliže praktične razrade, koliko smo obavešteni, ne samo u domaćoj nego i u stranoj politikološkoj i diplomatskoj literaturi.

Normalni (korektni) odnosi

Normalni diplomatski odnosi (*normal diplomatic relations*) su oblik diplomatskih odnosa između dve države koji se zasnivaju na njihovom striktnom pridržavanju odredaba potpisanih međudržavnih sporazuma i ugovora, kao i normi potpisanih međunarodnih pravnih akata (konvencija, rezolucija, povelja i dr.).

U bilateralnim odnosima i na međunarodnim konferencijama uzajamno se respektuju, ali bez nekog posebnog iskazivanja bliskosti i srdačnosti.

U međusobnom diplomatskom opštenju najčešće koriste uobičajenu formu verbalne note, u kojoj se, po pravilu, umesto izraza „normalni odnosi“, kurtoazije radi, upotrebljavaju izrazi „dobri odnosi“ ili „prijateljski odnosi“.

Međudržavne posete na svim nivoima unapred se planiraju i ugovaraju, uz strogo poštovanje utvrđene simetričnosti tokom njihove realizacije.

Nastoje da robna razmena između njih bude što uravnoteženija ili uravnotežena, bez deficita ili suficita na jednoj ili drugoj strani.

Spremne su da svaki eventualni međusobni spor rešavaju i reše mirnim sredstvima.

Takvo diplomatsko ponašanje i postavljanje jedne države prema drugoj omogućava održavanje političke korektnosti u njihovim međusobnim odnosima, koji se, kao takvi, često nazivaju i korektni diplomatski odnosi (*correct diplomatic relations*).

Normalni (korektni) diplomatski odnosi su česta pojava u diplomatskoj praksi. Takvi odnosi su danas, na primer, između Srbije i Tadžikistana.

Dobri odnosi

Dobri diplomatski odnosi (*good diplomatic relations*) između dve države su razvijeniji, unapređeniji oblik njihovih normalnih (korektnih) odnosa.

Države dosledno izvršavaju svoje međudržavne ugovorne obaveze. Između njih ne postoji nijedno sporno političko i drugo pitanje. Ostvaruju, u obostranom interesu, zadovoljavajuće rezultate u svim oblastima saradnje i odnosa, od političkih, preko ekonomskih do kulturnih. Njihovi ukupni međudržavni odnosi ničim nisu poremećeni.

Pored klasičnih izvozno-uvoznih poslova, dobre diplomatske odnose između dve države karakteriše i razvijenija dugoročna poslovna saradnja (transfer tehnologije, zajednička ulaganja, zajednički nastup na trećim tržištima i dr.).

Veći ili manji suficit ili deficit u međusobnoj prekograničnoj ekonomskoj saradnji ne predstavlja neki poseban problem, jer dobri odnosi podrazumevaju i viši nivo međusobnog poverenja.

U međusobnoj političkoj saradnji, posebno kad se radi o zvaničnim međudržavnim posetama (nivo, momentum, frekventnost i dr.) poštuje se princip ravnoteže u bilateralnim odnosima, ali ne toliko na striktan način kao kod normalnih (korektnih) odnosa.

U stvari, razlika između normalnih i dobrih diplomatskih odnosa često se izražava u nijansama.

Susedski i dobrosusedski odnosi

Odnosi među susednim državama, međunarodno priznatim i međunarodno uspostavljenim diplomatskim odnosima, nazivaju se susedski diplomatski odnosi (*neighborhood diplomatic relations*). Stanja takvih odnosa mogu biti veoma različita.

Kada između susednih država ne postoje oružani sukobi i politička trvenja, kada sve svoje međusobne nesporazume rešavaju mirnim sredstvima (razgovorima i pregovorima) i u duhu tolerancije, kada se međusobno formalno i stvarno uvažavaju, koje neguju, kada između kojih postoji stalna i uspešna saradnja u raznim oblastima (ekonomija, kultura, nauka, borba protiv kriminala i dr.) – nazivaju se dobrosusedski diplomatski odnosi (*good-neighborhood diplomatic relations*).

Dobrosusedski odnosi su uvek plod politike dobrosusedstva (*good neighbor policy*) koju vode susedne zemlje.

Tako, na primer, *politika dobrosusedstva* američkog predsednika Frenklina D. Ruzvelta (*Franklin Delano Roosevelt*, 1882–1945) znatno je doprinela političkom zaokretu Brazila prema SAD i Velikoj Britaniji na početku

Drugog svetskog rata. SAD i Velika Britanija su po svaku cenu želele da im Brazil bude saveznik u tom ratu. Primamljiva ponuda SAD i Velike Britanije (instaliranje teške industrije u Brazilu, podizanje prve čeličane i dr.) uticala je na pragmatičnog brazilskog predsednika Žetuljija Vargasa (*Getúlio Dornelles Vargas*, 1882–1954) da, mimo ubeđenja, promeni politiku i priđe anti-hitlerovskoj koaliciji. Brazil je 1942. objavio rat Nemačkoj, Italiji i Japanu.²

Pod susednim državama ne podrazumevaju se samo države sa kojima se data država graniči, nego države u datom užem ili širem regionu. Na primer, za Srbiju su susedne države sve države koje su nastale raspadom SFRJ, kao i države sa kojima se ona graničila, uključujući i Tursku kao jednu od ključnih balkanskih država.

Čini se da danas u svetu ne postoji ni jedna jedina država koja ne teži (makar i deklarativno) uspostavljanju i razvijanju dobrih odnosa sa svojim susedinim državama.

Tako, na primer, sve države u regionu Crnog mora žele da razvijaju dobrosusedske odnose i svestranu saradnju.

U jednom relativno dugom vremenskom periodu Brazil nema ni jedan jedini teritorijalni ili drugi spor sa susednim državama, što je proizvod njegove državne politike dobrosusedstva, odnosno uspostavljanja, negovanja i neprestanog razvijanja dobrosusedskih odnosa sa svim južnoameričkim državama sa kojima se graniči.

Jedan od strateških spoljnopolitičkih ciljeva Srbije je da ima dobre odnose sa svakom pojedinačnom susednom zemljom i svim susednim zemljama zajedno.

Međutim, ostarivanje politike dobrosusedstva veoma je komplikovan diplomatski zadatak i test uspešnosti spoljne politike svake pojedinačne susedne zemlje. Po pravilu, manje ili više, sve susedne zemlje su u daljoj ili bližoj prošlosti prolazile kroz konfliktne situacije, međusobno ratovale, osvajale ili gubile teritorije, i dr.

Za socijalističku Jugoslaviju, čija je spoljna politika inače bila visoko cenjena u svetu, bilo je karakteristično da je uvek imala bolje odnose sa udaljenijim zemljama Azije, Afrike i Amerike, naročito nesvrstanim, nego sa pojedinim susednim balkanskim i evropskim državama (na primer Albanijom i Bugarskom, ili Italijom i Austrijom).

Danas se međunarodni položaj i ugled svake države u svetu meri i po tome kakve odnose ona ima sa susednim zemljama. Evropska unija, na primer, ne želi u svoje redove da primi države koje na bilo koji način imaju poremećene odnose sa susedima. Odnosno, „dobrosusedski odnosi” su jedan od uslova za pridruživanje Evropskoj uniji. U tom kontekstu ona od Srbije zahteva da što pre normalizuje svoje odnose sa Kosovom, nezavisno od njegovog postojećeg statusa (međunarodno priznate ili nepriznate države), da bi blagovremeno mogla da dobije status kandidata za članstvo

² David Đ. Dašić, *Istorija diplomatije: evolucija diplomatskog metoda*, Altera, Beograd, 2012, str. 275–276.

u EU, kao i datum za pregovora o tom članstvu. Međutim, pošto sadržina „dobrosusedskih odnosa“ nije dovoljno precizno definisana u zvaničnim političkim i međunarodnopravnim dokumentima (ugovorima i dr.), „a ocenu o tome da li neka zemlja ima dobrosusedske odnose ili nema daju spoljni faktori (druge države, organi međunarodne organizacije i sl.), to otvara mogućnost da se ovaj, u osnovi vrlo pozitivan zahtev zloupotrebi kao sredstvo pritiska (na buduće članice i sl.)“.³

Saveznički odnosi

Saveznički diplomatski odnosi (*allied diplomatic relations*) postoje između dve ili više država koje su najprisnije povezane ugovorom (sporazumom) o savezu radi ostvarivanja različitih zajedničkih interesa i ciljeva, kratkoročnih ili dugoročnih, odnosno i jednih i drugih, vremenski neograničenih ili ograničenih.

U veoma dugoj političkoj istoriji sveta savezi između država najčešće su sklapani radi ostvarivanja konkretnih ratnih i bezbednosnih ciljeva. „Da bi se jedna država mogla nazvati (u zajedničkim ili jednostranim aktima) savezničkom, potrebno je da postoji međunarodni ugovor o savezu ili uzajamnoj pomoći za slučaj oružanog sukoba ili samo garantija jedne države drugoj za slučaj oružanog napada na nju.“⁴

U Prvom svetskom ratu, saveznički odnosi su postojali između sila *Velike antante* (*Grande Entente*), Francuske, Velike Britanije i Rusije, kojoj se naknadno prišla i Italija, kao i još 28 drugih zemalja (Rumunija, SAD, Grčka, Kina, Brazil, Bolivija, Peru, Urugvaj, Kuba i dr.). Na drugoj strani, saveznički odnosi su postojali između država Centralnih sila, Nemačke i Austrougarske, kojima su se pridružile Turska i Bugarska. Odnosi Srbije i SAD u Prvom svetskom ratu bili su saveznički.

Na početku Drugog svetskog rata, fašistička Nemačka, Italija i Japan uspostavili su savezničke odnose, potpisivanjem *Trojnog pakta* (*Tripartite Pact*), 27. septembra 1940, u Berlinu, kojem su, između ostalih, pristupile i Bugarska, Rumunija, Mađarska i dr. Na drugoj strani, prihvatajući načela *Atlantske povelje* (*Atlantic Charter*), utvrđena na sastanku predsednika SAD Frenklina D. Ruzvelta i premijera Velike Britanije Vinstona Čerčila (*Winston Leonard Spencer Churchill*, 1874–1965), održanom 1. avgusta 1941 na Bermudskim ostrvima, u Vašingtonu, 1. januara 1942, svečano je usvojena i potpisana *Deklaracija Ujedinjenih nacija* kojom se 26 država antihitlerovske koalicije, pod vođstvom SAD, Sovjetskog Saveza, Velike Britanije i Kine, obavezalo na nastavak borbe protiv neprijateljskih država, posebno protiv nemačkog Rajha, Italije i Japana. Odnosi Jugoslavije i SAD u Drugom svetskom ratu bili su saveznički.⁵

³ Boris Krivokapić, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 201.

⁴ Georgi Trajkovski, *Diplomatski protokol*, Nova, Beograd, 1990, str. 223.

⁵ David Đ. Dašić, *Istorija diplomatije: evolucija diplomatskog metoda*, op. cit., str. 285 i 295–296.

Saveznički odnosi između FNR Jugoslavije, Grčke i Turske uspostavljeni su 23. februara 1953. kada su, u Ankari, zaključile *Ugovor o prijateljstvu i saradnji*, poznat kao *Ankarski ugovor*, *Balkanski sporazum*, odnosno *Balkanski savez*. Grčka i Turska su već tada bile članice NATO. Taj sporazum je ojačao političko-bezbednosnu poziciju Jugoslavije u kontekstu neprestanih pretnji i pritiska koji su na nju vršeni od strane država sovjetskog socijalističkog lagersa.⁶

U političkoj istoriji bilo je primera da u savezničke odnose stupaju i države čiji su dugoročni i strateški interesi suštinski antagonistički. Tako, na primer, SSSR i Nemačka su 23. avgusta 1939. zaključili *Pakt o nenapadanju* na period od deset godina, poznat i kao *Ugovor Molotov-Ribentrop* (*Вячеслав Михайлович Молотов*, MIP SSSR, 1890–1986; *Joachim von Ribbentrop*, MIP Nemačke, 1893–1946) o prijateljstvu. Tim ugovorom su Nemačka i SSSR (Hitler i Staljin) podelili sfere interesa u Evropi. Hitler je odložio napad na SSSR, a težište svojih osvajačkih pohoda preneo je na Evropu.⁷

Odnosi između aktuelnih država članica NATO su saveznički odnosi u pravom smislu te reči. Obaveza je te globalne vojno-bezbednosne i političke organizacije da štiti svaku svoju članicu od eventualnog napada treće strane.

Saveznički odnosi su svojevremeno postojali i između država članica Varšavskog ugovora, na čelu sa Sovjetskim Savezom.

Ugovori (sporazumi) o savezu između dve ili više država mogu ići i do manjeg ili većeg odricanja od njihove pune suverenosti. Na primer, odnosi između država članica Evropske unije su oblik savezničkih odnosa gde su one odgovarajući deo svoje suverenosti prenele na institucije i organe EU. Na sednici Saveta EU, održanoj 9. decembra 2011, 26 država članica EU (bez Velike Britanije), među kojima i 17 država evrozone, postigle su poseban dogovor o prenošenju dela svoje nacionalne fiskalne odgovornosti na nadnacionalne organe EU radi uspešnijeg suprotstavljanja izazovima dugovne krize sa kojom se suočava više država EU, posebno onih unutar evrozone (Grčka, Irska, Italija, Portugalija, Španija i dr.), kao i očuvanja stabilnosti evra.

U novije vreme savezi između država sklapaju se i radi ostvarivanja zajedničkih ekonomskih, ekoloških i drugih interesa.

Savezničkim odnosom se smatraju ne samo odnosi između savezničkih država (*allied states*) regulisani ugovorom (sporazumom), nego i odnosi pridružene ili pridruženih država (*associated states*) sa savezničkim državama, koje regulišu jednostranom izjavom da pristupaju datom savezu država radi ostvarivanja ciljeva zbog kojih je stvoren, a ne ugovorom. Zato se i odnosi između pridružene ili pridruženih država i savezničkih država ne smatraju ugovornom obavezom.

⁶ Ibidem, str. 334–335.

⁷ *Dokumenti i materijali o Drugom svetskom ratu*, knjiga I, Međunarodni problemi, Izdavačko preduzeće FNRJ, Beograd, 1951, str. 157–159.

Prijateljski odnosi

Prijateljski diplomatski odnosi (*amicable or friendly diplomatic relations*) su posebno naglašeni, aktivni politički, ekonomski, kulturni i drugi odnosi između dve države zasnovani na ugovorima, sporazumima, deklaracijama i drugim aktima o prijateljstvu, uz striktno poštovanje normi međunarodnog prava i običaja.

U opštoj gradaciji stanja u diplomatskim odnosima, prijateljski odnosi dolaze odmah iza savezničkih odnosa. Često su prijateljski odnosi uvod u savezničke odnose.

Prijateljski odnosi između dve države mogu da postoje i pre uspostavljanja diplomatskih odnosa.

U eksternom diplomatskom opštenju između dve države (verbalna nota i dr.), pojam „prijateljski odnosi” često se kurtoazno koristi i kad stvarni odnosi između njih nisu takvi.

Jugoslavija je neposredno posle Drugog svetskog rata imala bliske prijateljske odnose sa Albanijom, čak i „bratske”, jer je postojala mogućnost da ona bude sedma republika unutar Jugoslavije, ali su to prestali da budu odmah nakon usvajanja Rezolucije Informbiroa 1948.

Polazna tačka spoljne politike Srbije je prijateljstvo sa svim demokratskim državama u svetu, odnosno uspostavljanje, negovanje i razvijanje prijateljskih odnosa sa takvim državama.

„Bratski” odnosi

Ponekad se diplomatski odnosi između dve ili više država kvalifikuju i kao „bratski odnosi” (*brotherhood relations*), iako sam izraz „bratski” nije ni u kakvoj korelaciji sa izrazom „diplomatski”. Jer, prvi implicira krvne, porodične veze i genetsko srodstvo, a drugi zvanične međudržavne odnose. Zato diplomatski odnosi, po svojoj prirodi, ne mogu da budu bratski odnosi, jer se međusobno isključuju.

Međutim, i pored takvog stanja stvari, pojam „bratski odnosi” se ipak, s vremena na vreme, pojavljuje u diplomatskoj praksi, iako ne često, sa željom da se istakne najviši mogući stepen bliskosti između dve ili više država, viši nego što su saveznički i prijateljski odnosi.

Svojevremeno, u jednom relativno dužem razdoblju posle Drugog svetskog rata, odnosi između država unutar tzv. socijalističkog lagera (sovjetskog bloka) kvalifikovani su kao „bratski”, ističući time, između ostalog, i proleterski internacionalizam, marksizam i lenjinizam kao ideološku nit koja ih je povezivala i ujedinjavala, odnosno činila „braćom”, više od svakog krvnog srodstva. Tako, na primer, odnosi između Bugarske i Severne Koreje, odnosi između Čehoslovačke i Mongolije, između Sovjetskog Saveza i Kube, kao i odnosi između drugih država unutar socijalističkog lagera, kvalifikovani su kao „bratski”.

Isto tako, ponekad su i odnosi između pojedinih slovenskih država, zbog njihovog slovenskog porekla, kulturne i druge bliskosti, kvalifikovani kao bratski, na primer, između Crne Gore i carske Rusije u 18. i 19. veku, kao i između kneževina Crne Gore i Srbije u 19. i na početku 20. veka, uprkos međusobnoj dinastičkoj surevnjivosti. Pa i u novije vreme se ponekad kaže, više u verbalnoj nego u zvaničnoj formi, da su odnosi između Rusije i Crne Gore, kao i odnosi između Rusije i Srbije – „bratski”.

Atribut „bratski” se u nekim drugim svetskim sredinama koristi i za bliže određenje karaktera odnosa između država, uključujući i diplomatske odnose. Tako, na primer, zvanični odnosi između država portugalskog (luzofonskog) govornog područja (Brazil, Portugalija, Zelenortska Ostrva, Sao Tome i Principe, Angola, Mozambik, Istočni Timor) neretko se kvalifikuju kao „bratski”. Takva priroda odnosa posebno je uočljiva u neformalnoj komunikaciji predstavnika naroda i institucija tih država, uz naglašeno isticanje poznate sentence *a minha lingua é a minha pátria* („moj jezik je moja domovina”), uključujući u taj kontekst i provincije Makao (Kina) i Goa (Indija), iako nisu nezavisne države.

Recimo, svaka zvanična poseta Brazilu aktuelnog premijera Istočnog Timora Šanana Gušmaoa (*Xanana Gusmão* ili *José Alexandre Gusmão*, rođen 1946, bio je i predsednik države od 2002. do 2007) prožimana je naglašenom bliskošću dve države, daleko veće od one koja se izražava kroz uobičajene prijateljske ili privilegovane diplomatske odnose. Topao odnos Brazila prema Istočnom Timoru primetan je i kroz oduševljenje kojim brazilski narod na ulicama i trgovima dočekuje i pozdravlja istočnotimorskog lidera.

Isto tako se i među pojedinim muslimanskim državama, koje povezuju identične islamske verske niti, praktikuje tzv. *bratska muslimanska diplomatija* (*Muslim brotherhood diplomacy*), a diplomatski odnosi između njih kvalifikuju se kao „bratski”.

Privilegovani odnosi

Diplomatski odnosi između dve ili više država mogu biti privilegovani u odnosu na drugu ili druge države (*privileged diplomatic relations*). Takvi odnosi uvek se zasnivaju na nekom prethodno potpisanom međudržavnom ugovoru ili drugom aktu (sporazum, konvencija i dr.). Tako, na primer, Mاستrihtskim sporazumom iz 1991. uspostavljeni su privilegovani odnosi između država unutar Evropske unije (slobodno kretanje ljudi, robe, kapitala i ideja).

Isto tako, privilegovani odnosi postoje u svim onim slučajevima kada jedna država pruža drugoj državi određene posebne pogodnosti u političkoj, ekonomskoj, kulturnoj i drugoj saradnji, ili čini određene ustupke (preferencijalni uvoz ili izvoz, oslobađanje plaćanja carinskih i drugih dažbina, odobravanje kredita pod povoljnim uslovima, oprostaj duga, pružanje vojne pomoći, garancija bezbednosti i dr.).

Smatra se, na primer, da danas Izrael ima privilegovan položaj u odnosima sa SAD, a Egipat u odnosima sa Evropskom unijom.

Srdačni odnosi

Diplomatski odnosi između dve države koji su na nešto višem stepenu od prijateljskih obično se nazivaju srdačnim diplomatskim odnosima (*cordial diplomatic relations*).

Tako, na primer, diplomatski odnosi između Francuske i Velike Britanije su u pojedinim periodima njihove novije istorije kvalifikovani kao *srdačni*.

Francuska je u XIX veku po svaku cenu nastojala da onemogućí pojavljivanje Rusije u Sredozemlju i da ne dozvoli da Turska postane ruski protektorat. Za ostvarivanje tih ciljeva, Francuskoj su bili preko potrebni dobri odnosi i bliska saradnja sa Velikom Britanijom. Uz to, Francuska se pribojavala eventualnog stvaranja rusko-britanske alijanse, čime bi njeni interesi bili ugroženi. Zato je Francuska u periodu između 1841. i 1845. činila sve da uspostavi i razvija srdačne odnose sa Velikom Britanijom, sklapajući sa njom *srdačni sporazum* (*entente cordiale*). Promenom vlade u Velikoj Britaniji 1846, i britanske spoljne politike, zvanično je prestala da postoji politika *entente cordiale*.

Početakom XX veka, svesna da joj pretila veća opasnost od Nemačke nego od Francuske, Velika Britanija je 8. aprila 1904. potpisala sa Francuskom *srdačni sporazum* (*entente cordiale*), čime su te dve sile uklonile sve međusobne kolonijalne nesporazume u Sredozemnom moru. Tim sporazumom izvršena je podela Afrike. Francuska je dobila određene ruke u Maroku, a Velika Britanija u Egiptu.

Srdačni odnosi između dve države mogu da postoje i kad one nemaju uspostavljene diplomatske odnose. Tako, na primer, odnosi između SAD i Tajvana (Formoze) su srdačni, iako SAD međunarodno ne priznaju tu ostrvsku zemlju u Kineskom moru.

Uzajamni (recipročni) odnosi

Pod reciprocitetom (lat. *reciprocus*) podrazumeva se uzajamnost, uzajamni odnos, uzajamno jednako postupanje jedne države prema drugoj državi, izvedeno iz načela međunarodnog prava *do ut des* („dajem da daš“), kada jedna drugoj ili jedne drugima obezbeđuju isti ili ekvivalentan međunarodnopravni tretman. U međunarodnom pravu reciprocitetom se izražava neograničen (apsolutan) suverenitet i apsolutna teritorijalna jurisdikcija date države. Njegovom primenom omogućava se poštovanje i realizovanje principa jednakosti država u međunarodnim odnosima, i obezbeđuje njihova ravnoteža, koja je od presudnog značaja za očuvanje trajnog mira u svetu.⁸

U međunarodnim odnosima i međunarodnom pravu postoji više vrsta reciprociteta. „Prema načinu nastanka, reciprocitet može biti *diplomatski* (kada se zasniva na međunarodnom ugovoru), *zakonski* (kada se zakonima

⁸ Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of international Relations*, Penguin Books, London, 1998, pp. 467–468; G. R. Berridge, Alan James, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, New York, 2001, p. 225; Chas. W. Freeman, Jr., *The Diplomat's Dictionary*, United States Institute of Peace Press, Washington, D.C., 2001, p. 250.

zainteresovanih država garantuje recipročno davanje prava strancima) i *faktički* (reciprocitet koji nije garantovan nekim pravnim aktom, već je uspostavljen u praksi). Faktički reciprocitet može biti pretpostavljeni (kada se smatra da postoji sve dok se ne utvrdi suprotno) i zahtevni (kada se za ostvarivanje odnosnih prava zahteva da se prethodno dokaže postojanje reciprociteta).⁹

Diplomatski reciprocitet zasniva se na tri ugovorna principa: (1) *principu nacionalnog tretmana* ili izjednačenja stranaca sa domaćim državljanima, kada državljani država ugovornica uživaju pod istim uslovima kao i domaći državljani izvesna relativno rezervisana prava, (2) *principu neposrednog reciprociteta*, kada su nabrojana prava državljana država ugovornica koja mogu da uživaju, i (3) *principu najvećeg povlašćenja*, kada državljani država ugovornica uživaju sva ona prava koja su data ili budu naknadno data državljanima neke treće države.¹⁰

Odnosi između dve ili više država, uspostavljeni na osnovu diplomatskog reciprociteta, odnosno diplomatske uzajamnosti (*diplomatic reciprocity*), nazivaju se uzajamni diplomatski odnosi (*reciprocal diplomatic relations*).

U diplomatiji se principom reciprociteta izražavaju odnosi između dve ili više država, uspostavljeni na osnovu međunarodnih ugovora, kada jedna drugoj, ili jedne drugima daju odgovarajuće privilegije (povlastice), obezbeđuju imunitete ili postupak prema njihovim diplomatskim predstavnicima, predstavništvima, državljanima, trgovinskim akterima, i slično.

Princip reciprociteta posebno se primenjuje u domenu konzularnih odnosa između dve ili više država kod sticanja i uživanja pojedinih prava stranih fizičkih i pravnih lica, kod pružanja pravne pomoći stranoj državi i stranim državljanima, kod priznavanja stranih javnih isprava, kod priznavanja i izvršenja stranih sudskih i arbitražnih odluka, kod ekstradicije stranih državljana, kod izdavanja viza za ulazak i boravak stranaca u drugoj državi i dr.

Mnoge države, izlazeći u susret zahtevu međunarodne demokratske javnosti da je nesmetano i slobodno putovanje i nastanjenje jedno od osnovnih prava čoveka, zaključile su bilateralne i multilateralne sporazume (ugovore) o recipročnom ukidanju viza.¹¹

U savremenim međunarodnim odnosima, u diplomatskoj i konzularnoj praksi, u konkretnim situacijama, „iza formalnog reciprociteta (uzajamnog priznavanja prava, povlastica i sl.) često se kriju odnosi nejednakosti u kojima stvarnu korist ima samo jača država, dok slabija država ima samo tzv. golo pravo”.¹²

⁹ Boris Krivokapić, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, op. cit., str. 924.

¹⁰ *Pravni leksikon*, Savremena administracija, Beograd, 1970, str. 182.

¹¹ David Đ. Dašić, *Savremena diplomatija*, Multidisciplinarni centar, Privredni savetnik, Beograd, 2008, str. 79–80.

¹² Boris Krivokapić, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, op. cit., 2010, str. 924.

Neutralni odnosi

Neutralni diplomatski odnosi (*neutral diplomatic relations*) proizvod su politike neutralnosti koju jedna država, na spoljnopolitičkom planu, sprovodi prema drugoj ili drugim državama.

Švajcarska je primer države koja ima neutralan status države u međunarodnim odnosima. Posebnom deklaracijom, potpisanom 20. marta 1815, koja je kao prilog priključena uz Završni akt Bečkog kongresa, proglašena je nezavisnost i večna neutralnost Švajcarske. Kolektivnu garanciju njene neutralnosti preuzele su: carska Rusija, Velika Britanija, Francuska, Austrija, Pruska, Španija, Portugalija i Švedska. Konačno proglašenje švajcarske neutralnosti zasniva se na odredbama Pariskog ugovora od 20. novembra 1815. Tokom XIX i XX veka, posebno u vreme Prvog i Drugog svetskog rata, Švajcarska je uspela da održi svoju spoljnopolitičku neutralnost.

Politička istorija sveta puna je primera neutralnosti pojedinih država u vođenju spoljne politike. Evo nekoliko ilustracija:

Srbija i srpski narod nisu učestvovali u Krimskom ratu. „Srbija nije stala uz davnašnju saveznicu Rusiju, propustivši, međutim, da dokaže lojalnost Otomanskom carstvu... Međutim, bez obzira na to što su miroljubivost i neopredeljenost bile posledica neodlučnosti i slabosti, neutralnost koju je Srbija zaista održala tokom rata omogućila je period najveće samostalnosti koju je ova kneževina uživala do tada, i to sa međunarodnim priznanjem. U velikom ratu neutralnost je, u stvari, značila i nezavisnost, a njeno održanje otvorilo je razdoblje koje će se završiti međunarodnim priznanjem suverene Srbije 1878. godine.”¹³

U srpsko-turskim borbama Turci su 1876. odneli niz pobeda nad srpskom vojskom. Postojala je realna opasnost da Srbija bude uništena i da na taj način Turska učvrsti svoje pozicije na Balkanu, što se kosilo sa strateškim interesima Rusije. U takvoj situaciji Rusija se morala pripremati za rat protiv Turske. Rusija je smatrala da u tom predstojećem ratu treba da obezbedi neutralnost Austrougarske. U tom cilju te dve države su 15. januara 1877. zaključile tajni sporazum, poznat pod imenom *Budimpeštanska konvencija*, kojom se Austrougarska obavezala da će zadržati neutralan stav u slučaju izbijanja rata između Rusije i Turske. Kao kompenzaciju za takav njen stav, Rusija je pristala da se, posle poraza Turske, neće protiviti da Austrougarska okupira Bosnu i Hercegovinu.

Sve do početka 1917, u čitavom razdoblju evropske ravnoteže snaga, SAD je želeo da bude neutralan, da ne učestvuje u rešavanju evropskih političkih zapleta, pridržavajući se Monroove doktrine političkog izolacionizma. Kada je 1905. izbio Japansko-ruski rat, američki predsednik Teodor Ruzvelt (*Theodore Teddy Roosevelt*, 1858–1919, bio je predsednik od 14. septembra 1901. do 4. marta 1909) objavio je neutralnost SAD. Na početku

¹³ Čedomir Antić, *Velika Britanija, Srbija i Krimski rat 1853–1856: neutralnost kao nezavisnost*, Zavičajski muzej i nastavna sredstva, Beograd, 2004, str. X.

Drugog svetskog rata, kada su *Francuska i Velika Britanija objavile rat Nemačkoj*, 3. septembra 1939, SAD je ostao neutralan, ali je kasnije, decembra 1941, u sastavu antihitlerovske koalicije, stupio u rat protiv Sila osovine (nemačkog Rajha, Italije i Japana).

SSSR i Japan su 13. aprila 1941. u Moskvi potpisali *Pakt o neutralnosti (Soviet-Japanese Neutrality Pact)*, poznat i kao *Japansko-sovjetski pakt o nenapadanju (Japanese-Soviet Nonaggression Pact)*. U skladu sa tim paktom, istog dana potpisali su i deklaraciju, kojom se SSSR zavetovao da će poštovati teritorijalni integritet i nepovredivost Mandžurije (*Manchoukuo*), a Japan da će poštovati teritorijalni integritet i nepovredivost Narodne Republike Mongolije.

Hladni odnosi

Sistematsko pogoršavanje odnosa između dve države najčešće je uvod u zahlađivanje njihovih odnosa, koje se po pravilu, pre ili kasnije, transformiše u hladne diplomatske odnose (*cold diplomatic relations*). Njih karakteriše i dalje formalno postojanje diplomatskih odnosa između dve države, ali se oni održavaju na sve nižem i nižem diplomatskom nivou (opunomoćeni ministar, savetnik, prvi ili drugi sekretar), sve do diplomate najnižeg diplomatskog ranga kao otpravnika poslova (treći sekretar ili ataše), ili čak do administrativnog službenika kao otpravnika tekućih tehničkih poslova ambasade.

Tako, na primer, do zahlađivanja u iransko-egipatskim odnosima došlo je 1979. kada je Egipat ponudio azil svrgnutom iranskom vladaru šahu Pahlaviju (*Mohammad-Rezā Shāh Pahlavi*, 1919–1980) i potpisao mirovni ugovora sa Izraelom, ključnim iranskim neprijateljem. Hladni odnosi između Irana i Egipta trajali su sve do svrgavanja sa vlasti egipatskog predsednika Hosni Mubaraka (*Mu ammad usnī Sayyid Mubārak*, rođen 1928), februara 2011, kao rezultat egipatske revolucije u okviru pokreta nazvanog *Arapsko proleće* (pobuna protiv autokratskih i monarhističkih režima, građanski sukobi, pa i pravi građanski ratovi u skoro čitavom arapskom svetu).

Odlaskom sa političke scene egipatskog vladara Mubaraka, koji je endemski mrzeo Iran, što se oslikavalo i na spoljnu politiku Egipta prema Iranu, usledila je, posle 32 godine, normalizacija iransko-egipatskih diplomatskih odnosa. Međutim, te dve države su veliki politički rivali na Bliskom istoku, tako da je teško verovati da će i odnosi između njih u dogledno vreme biti i istinski prijateljski, posebno u kontekstu iranskih tvrdnji da je *Arapsko proleće*, u stvari, zakasneli eho iranske islamske revolucije iz 1979.

Nametnuti odnosi

Promene u bilateralnim diplomatskim odnosima između dve države mogu da nastupe i mimo njihove izričite volje, odnosno bez pogoršanja političkih odnosa, u slučaju obavezujućih odluka Saveta bezbednosti UN,

kao i odluka drugih značajnih međunarodnih institucija (EU, NATO i dr.). Na takav način, spolja uspostavljeno stanje u odnosima između dve države predstavlja nametnute diplomatske odnose (*imposed diplomatic relations*).

Na primer, nakon donošenja međunarodnih sankcija Saveta bezbednosti UN prema Saveznoj Republici Jugoslaviji, 31. maja 1992. godine, mnoge države su automatski promenile svoj politički i diplomatski odnos prema Saveznoj Republici Jugoslaviji, bez obzira što ranije u njihovim bilateralnim odnosima nije bilo nesporazuma.

Neke države primenile su meru zatvaranja jugoslovenskih diplomatskih misija, ali ne i prekida diplomatskih odnosa (SAD je, na primer, zatvorio generalne konzulate u Njujorku, Čikagu i San Francisku, ali ne i ambasadu u Vašingtonu), neke su snizile rang diplomatskog predstavljanja sa ambadorskog na otpravnički nivo (tako je, na primer, postupila većina zemalja Evropske unije i SAD), neke su samo reducirale broj osoblja u jugoslovenskim diplomatskim misijama (tako je, na primer, postupila brazilska vlada, ne otkazujući gostoprimstvo jugoslovenskom ambasadoru u Braziliji, ali je povukla svog ambasadora iz Beograda).

Pogoršani odnosi

Pogoršani diplomatski odnosi (*deteriorating diplomatic relations*) između dve države nastaju kada jedna od njih počne da krši postojeće međusobne ugovore, odnosno kada počne da ne izvršava preuzete ugovorne obaveze, kada jednostrano, bez saglasnosti druge, raskine međudržavni ugovor (sporazum), kada počne da se ne pridržava normi međunarodnog prava, kada ne poštuje praksu međunarodnih običaja, kada jedna država počne bezrazložno da javno kritikuje ili na važnom međunarodnom skupu neočekivano napada drugu državu sa kojom je vezuju ugovorne obaveze, kada jednostrano menja režim prelaska robe i putnika preko državne granice, kad uvodi restriktivne ekonomske, carinske i druge slične mere prema drugoj državi, kad izbiju teritorijalni nesporazumi i dr.

Najčešća posledica pogoršanja diplomatskih odnosa između dve države je privremeno ili konačno povlačenje ambasadora iz države prijema, kao i spuštanje diplomatskog predstavljanja na nivo otpravnika poslova odgovarajućeg diplomatskog ranga.

Pogoršanje političkih odnosa između dve države, po pravilu, dovodi i do poremećaja u njihovim diplomatskim odnosima. U takvim situacijama države preduzimaju odgovarajuće diplomatske mere, primerene stepenu pogoršanja tih odnosa, radi izražavanja nezadovoljstva i protesta. Te mere kreću se u rasponu od snižavanja nivoa diplomatskih odnosa do njihovog prekida.

U diplomatskoj komunikaciji između država sa pogoršanim odnosima često se koriste protestne note, odnosno demarši.

Tako, na primer, do pogoršanja diplomatskih odnosa između Srbije i Crne Gore, kao i između Srbije i Makedonije došlo je 2008, kada su te dve

države priznale Kosovo kao nezavisnu državu, koje Srbija smatra integralnim delom svoje državne teritorije, odnosno svojom južnom pokrajinom. Zvanični Beograd je crnogorsku ambasadorku i makedonskog ambasadora proglasio *personam non grata*, koji su zato u kratkom roku morali da napuste državnu teritoriju Srbije. Forma diplomatskog opštenja MSP Srbije sa ambasadama Crne Gore i Makedonije u Beogradu u tom slučaju bila je protestna nota (demarš).

Zategnuti odnosi

Zategnuti diplomatski odnosi (*tense diplomatic relations*) nastaju ako između dve države, koje inače održavaju formalne diplomatske odnose, iskrsne ozbiljan spor u međusobnim odnosima, a za koji nisu našle put mirnog rešenja. Odgovornost za izbijanje spora prebacuju jedna na drugu. O njemu javno govore i istupaju na međunarodnim sastancima.

Povod zategnutih odnosa može biti različit, kao, na primer, jednostrano otkazivanje međudržavnog ugovora sa velikim ekonomskim posledicama, izazivanje graničnih incidenata, demonstracija vojnih snaga u blizini granica i dr.

Zategnuti odnosi postojali su između istočnih i zapadnih država u vreme hladnog rata. Danas su takvi odnosi između Severne i Južne Koreje.

Zaoštreni odnosi

Viši stepen zategnutih diplomatskih odnosa su zaoštreni diplomatski odnosi (*strained diplomatic relations*).

Na primer, ubistvo 24 pakistanska vojnika od strane NATO, bez ikakvog povoda, početkom decembra 2011, bio je razlog što je došlo do zaoštrenosti u odnosima između Pakistana i SAD, koji su inače bili zategnuti posle američke likvidacije lidera „Al-kaide“ Osame bin Ladena na teritoriji Pakistana, a bez znanja za takvu akciju pakistanskih vlasti.

Krajem 2011. došlo je i do zaoštavanja francusko-turskih odnosa. Donji dom francuskog parlamenta usvojio je predlog zakona (koji treba da odobri i Senat) na osnovu kojeg će se kažnjavati oni koji osporavaju postojanje genocida izvršenog 1915. nad Jermenima, u vreme raspada Otomanske imperije, kada je ubijeno milion i po pripadnika jermenskog naroda. Turska odbija takve optužbe. U znak protesta zvanična Ankara je 23. decembra 2011. povukla na konsultacije svog ambasadora iz Pariza i „zamrzla“ vojne, političke i ekonomske kontakte sa Francuskom. Turska je svog ambasadora vratila na dužnost u Francuskoj 7. januara 2012, kako bi pokušao da spreči usvajanje zakona u Senatu.

Po pravilu, zaoštreni diplomatski odnosi često su uvod u prekid diplomatskih odnosa između dve države.

Degradirani odnosi

Pod degradiranim diplomatskim odnosima (*downgrade diplomatic relations*) smatraju se odnosi između dve države na nivou nižem od nivoa izvanrednog i opunomoćenog ambasadora, uvek kao posledica njihovih pogoršanih ili zategnutih odnosa.

Snizavanje nivoa diplomatskih odnosa vrši se kroz postupak privremenog povlačenja ambasadora na konsultacije u zemlju ili kroz proces gradualnog snizavanja nivoa diplomatskog predstavljanja.

Povlačenje ambasadora na konsultacije u zemlju praktikuje se onda kada dođe do odgovarajućeg pogoršanja političkih odnosa između dve države, ali ne tolikog ili takvog da bi se morao snizavati nivo diplomatskih odnosa ili da bi se morale preduzimati recipročne diplomatske mere. Po svom karakteru, povlačenje ambasadora na konsultacije u zemlju je privremeno, na „kraće” ili na „duže” vreme (na nekoliko meseci), zavisno od toka razvoja budućih političkih odnosa između dve države.

Pre povratka u svoju zemlju, ambasador uručuje MIP države prijema protestnu verbalnu notu i tom prilikom usmeno obrazloži razloge nezadovoljstva i protesta svoje države. Protest države imenovanja može se sopštiti ministarstvu unutrašnjih poslova (MIP) države prijema i samo u usmenoj formi (demaš), bez uručivanja protestne note. Od države prijema traži se da preispita svoj stav i ponašanje zbog kojeg je došlo do pogoršanja političkih odnosa, uz obaveštenje da je do daljnjeg pozvan na konsultacije, i da će, tokom njegovog privremenog odsustva, poslove diplomatske misije obavljati otpravnik poslova *ad interim*.

U diplomatskoj teoriji i praksi, privremeno povlačenje ambasadora na konsultacije u zemlju smatra se fleksibilnom, a ne drastičnom diplomatskom merom. Ona dopušta da se ambasador vrati na svoju diplomatsku dužnost u državi prijema, kada se proceni da su otklonjeni politički razlozi zbog kojih je takva mera preduzeta, bez posebne procedure. Dovoljno je samo da država imenovanja notom obavesti MIP države prijema da se ambasador vratio sa konsultacija i da je od otpravnika poslova ponovo preuzeo sve dužnosti šefa diplomatske misije.

Privremeno povlačenje ambasadora od strane države imenovanja takođe se smatra i najblažom diplomatskom merom, jer za sobom obavezno ne povlači preuzimanje i recipročne mere od strane države prijema, to jest opozivanje njenog ambasadora na privremene konsultacije u zemlju. Zato takvoj diplomatskoj meri pribegavaju mnoge države, kad za to, po njihovoj proceni, postoje opravdani razlozi.

Na primer, država Srbija je odmah privremeno povukla na konsultacije u zemlju svoje ambasadore iz SAD, Francuske, Nemačke, Velike Britanije, Turske, Australije, Italije, Slovenije, Finske i drugih država koje su priznale jednostrano proglašenu nezavisnost i suverenost Kosova i Metohije, 17. februara 2008, smatrajući to nelegalnim aktom koji je u suprotnosti sa međunarodnim pravom, Poveljom UN, Helsinškim aktom, Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1244 i Ustavom Republike Srbije.

Države iz kojih je Srbija povukla ambasadore na konsultacije nisu uzvratile recipročnom merom, to jest nisu pozvale na konsultacije svoje ambasadore akreditovane u Srbiji.

Ipak, posle povlačenja ambasadora na konsultacije, kvalitet diplomatskih odnosa između dve države nije više isti, bez obzira na to što se takva mera ne smatra „zahlađivanjem“ bilateralnih diplomatskih odnosa dve države.

Na primer, u pomenutom slučaju, ambasadori država koje su priznale nelegalno proglašenu državu Kosovo ne mogu da računaju, sve dok traju „konsultacije“ privremeno povučenih ambasadora Srbije, na prijem kod ministra spoljnih poslova i njegovog zamenika, nego samo kod funkcionera nižeg ranga (pomoćnici ministra, načelnici uprava i dr.). Takođe, ovi ambasadori neće biti pozvani na prijeme koje organizuje država Srbija, a visoki predstavnici Srbije neće se odazivati na prijeme koje organizuju ambasadori tih država, i slično.

Ukoliko se ambasador države imenovanja ne vrati u državu prijema posle „obavljenih“ kraćih ili dužih konsultacija u zemlji, objektivno dolazi do snižavanja (*downgrading*) diplomatskih odnosa sa nivoa ambasadora na nivo otpravnika poslova, stalnog ili *ad interim*. To, zapravo, znači da u međuvremenu nisu otklonjeni razlozi zbog kojih je ambasador bio povučen na konsultacije.

Do sprovođenja diplomatske mere snižavanja nivoa njihovih diplomatskih odnosa sa ranga ambasadora na rang otpravnika poslova, stalnog ili *ad interim*, dolazi uvek kad nastanu veći poremećaji u političkim odnosima dve države. U tom slučaju država imenovanja trajno opoziva svog ambasadora. To isto, po pravilu, čini i država prijema. Naime, u međusobnim diplomatskim odnosima obe države primenjuju princip reciprociteta.

Država prijema može uvek, bilo kada i bez objašnjenja svoje odluke, da proglasi šefa diplomatske misije države imenovanja, kao i bilo koje drugo lice u njenom sastavu (diplomatu i konzula) nepoželjnim (*persona non grata*), uz uobičajeno isticanje ocene da njegovo ponašanje nije bilo u skladu sa diplomatskim formatom utvrđenim Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima, bez obzira na pravi razlog (na primer, bavljenje špijunažom i dr.). Država imenovanja dužna je da takvo lice odmah opozove.

Formula *persona non grata* je, u stvari, eufemizam za proterivanje ambasadora ili drugog člana diplomatske misije u državi prijema. U slučaju proterivanja izvanrednog i opunomoćenog ambasadora iz države prijema, država imenovanja dužna je da ga odmah opozove, čime se i nivo diplomatskih odnosa između dve države automatski snižava (*degradira*) sa ambasadorskog na nivo stalnog otpravnika poslova.

U nekim slučajevima, kada država prijema i država imenovanja ocene da se javno ne saopštava da su iskrslili određeni problemi u njihovim međusobnim diplomatskim odnosima, umesto klasičnog proterivanja, država prijema može jednostavno da „zamoli“ ambasadora države imenovanja da okonča svoju postojeću diplomatsku funkciju, odnosno da napusti postojeći ambasadorski

položaj, jer bi njegovo dalje prisustvo predstavljalo prepreku u njihovim međusobnim političkim i diplomatskim odnosima.

Isto tako, i odbijanje davanja agremana za ambasadora države imenovanja ili izdavanja diplomatske ulazne vize za bilo kog drugog člana njene diplomatske misije od strane države prijema, motivisano određenim političkim razlozima, dokaz je da u diplomatskim odnosima između dve države postoje odgovarajući nesporednosti i problemi. U ređim slučajevima, odbijanje davanja agremana ili izdavanja diplomatske ulazne vize može da bude motivisano osporavanjem samo predložene ličnosti, što ne ostavlja posledice na njihove bilateralne diplomatske odnose.

Nepoželjna ili neprihvatljiva lica (*non acceptable persons*) za državu prijema mogu biti i ona iz reda nediplomatskog osoblja diplomatske misije države imenovanja.

Najniži nivo diplomatskih odnosa je povlačenje manjeg broja diplomatskog osoblja, većine ili svih članova osoblja diplomatske misije, uz zadržavanje samo jednog člana administrativno-tehničkog osoblja.

Prekinuti odnosi

Pogoršani i zategnuti diplomatski odnosi – ukoliko se u međuvremenu ne dođe do mirnog rešenja spora između dve ili više država, odnosno ukoliko ne dođe do normalizacije njihovih odnosa – po pravilu prelaze u još viši stepen međusobne konfrontiranosti, kao što su, na primer, učestalije neprijateljske provokacije i granični incidenti, upad oružanih snaga na državnu teritoriju druge države bez ili sa objavom rata, i dr. Takve i druge slične situacije predstavljaju razlog pretvaranja pogoršanih i zategnutih diplomatskih odnosa, pre ili kasnije, u prekinute diplomatske odnose (*interrupt or broken diplomatic relations*) između dve ili više država.

Evo nekoliko primera iz diplomatske istorije, koji na svoj način ilustruju brojne i raznovrsne, različite razloge koji su doveli do prekida diplomatskih odnosa između dve ili više država.

Mesec dana posle *Sarajevskog atentata* Gavrila Principa (1894–1918), člana organizacije „Mlada Bosna”, na austrougarskog prestolonaslednika Franju Ferdinanda (*Franz Ferdinand Karl Ludwig Josef*, 1863–1914), 28. juna 1914, i tri dana nakon prekida diplomatskih odnosa sa Srbijom, Austrougarska je 28. jula 1914. objavila rat Srbiji, kada je i počeo Prvi svetski rat. Nemačka je dala punu podršku austrougarskim vojnim krugovima za otpočinjanje rata protiv Srbije. Rusija je odmah stupila u rat radi odbrane Srbije. Na strani Srbije u rat je ušla i Crna Gora. Nemačka je objavila rat Rusiji 1. avgusta, a Francuskoj 3. avgusta 1914. Velika Britanija je, nakon nemačke okupacije Belgije, objavila rat Nemačkoj 4. avgusta 1914. Između država koje su stupile u rat došlo je i do prekida diplomatskih odnosa.

Promena državne vlasti u jednoj državi, koju druga ili druge država ne priznaju, može da bude razlog prekida diplomatskih odnosa.

Posle Oktobarske revolucije u Rusiji 1917, kada su u toj zemlji komunisti (boljševici) osvojili vlast, mnoge zapadne i druge države prekinule su diplomatske odnose sa njom, odnosno nisu priznale novoformiranu sovjetsku vlast i državu. U borbi protiv revolucije i nove sovjetske vlasti, pored pružanja pomoći i podrške belogardejskim snagama, direktno su učestvovala i vojne formacije evropskih buržoaskih država (strana intervencija).

Savezna Republika Nemačka je 1957. prekinula diplomatske odnose sa FNR Jugoslavijom zato što je uspostavila diplomatske odnose sa Nemačkom Demokratskom Republikom, primenjujući tzv. Halštajnovu doktrinu, objavljenu 1955, prema kojoj će SR Nemačka bez oklevanja prekinuti diplomatske odnose sa državama koje međunarodno priznaju Nemačku Demokratsku Republiku.

SAD su prekinule diplomatske odnose sa Kubom kada je kubanski revolucionarni „Pokret 26. jul“, na čelu sa Fidelom Kastrom (*Fidel Alejandro Castro Ruz*, rođen 1926), 1. januara 1959. srušio diktatorski režim Fulgencia Batiste (*Fulgencio Batista y Zaldívar*, 1901–1973). SAD su bile protiv takve promene vlasti na Kubi, bezrezervno podržavajući Batistu, bezuspešno pokušavajući da Fidela Kastru i njegov komunistički režim svrgnu s vlasti. I posle više od šest decenija, sve do sada, diplomatski odnosi između SAD i Kube su prekinuti.

SFR Jugoslavija je prekinula diplomatske odnose sa Izraelom 1. jula 1967, u vreme tzv. trećeg izraelsko-arapskog sukoba, sa Čileom 27. septembra 1973, zbog svrgavanja i ubistva čileanskog predsednika Salvadora Aljendea, sa Marokom 29. novembra 1984. zato što ta država nije htela da prizna Demokratsku Republiku Saharu, poznatiju po oslobodilačkom pokretu „Polisario“.¹⁴

Diplomatski odnosi između dve države, ranije uspostavljeni, postaju bespredmetni kada jedna ili obe države prestanu da postoje, kada izgube svoj međunarodni subjektivitet. Tako, na primer, posle pada Berlinskog zida 1989. više međunarodno priznatih država prestalo je da postoji. NDR (Nemačka Demokratska Republika – Istočna Nemačka) pripojila se SRN (Saveznoj Republici Nemačkoj – Zapadnoj Nemačkoj) i time izgubila svoj dotadašnji međunarodni subjektivitet. Međunarodno priznate države SSSR (Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika), ČSSR (Čehoslovaška Socijalistička Republika) i SFRJ (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija), raspale su se na sastavne delove, i kao takve prestale da postoje.

SR Jugoslavija je 1999. prekinula diplomatske odnose sa SAD, Velikom Britanijom, Francuskom i Nemačkom, jer su te države bile najodgovornije za NATO bombardovanje naše države. Diplomatske misije SRJ u tim državama su zatvorene, a zatvorene su i diplomatske misije tih država u SRJ. Konzulati SRJ u Nemačkoj i Francuskoj nastavili su da rade, a konzularne službe u Londonu, Parizu i Bonu nastavile su da rade u okviru

¹⁴ Ranko Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943–1991*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995, str. 222–224.

ambasada država – zaštitnica interesa SRJ (u Francuskoj – Ruska Federacija, a u Velikoj Britaniji – Kipar).

Prekid diplomatskih odnosa između dve države uvek je definitivn, odnosi se na neograničeni vremenski period trajanja, i za sobom može da povlači prekid njihovog međusobnog međunarodnog priznanja i zatvaranje diplomatske misije.

Međutim, u zavisnosti od težine razloga zbog kojeg je došlo do prekida diplomatskih odnosa, moguće je da one i nakon njihovog prekida nastave da se međusobno međunarodno priznaju, pa čak i u slučaju kad je između njih izbilo ratno stanje.

Prekid diplomatskih odnosa ne povlači *ipso facto* i prekid konzularnih odnosa između dve države, posebno ako je do njega došlo bez objave rata. Čak se dešava da države nastavljaju da održavaju konzularne odnose i kad su u ratnom stanju. Za prekid konzularnih odnosa potrebna je izričita izjava da se i oni prekidaju istovremeno sa prekidom diplomatskih odnosa.¹⁵

Prekidajući diplomatske odnose sa FNR Jugoslavijom 1957, SR Nemačka nije prekinula konzularne, privredne i druge odnose. Jugoslovenski konzulati u SR Nemačkoj su sa svoje strane doprineli da se veze i saradnja između dve države dalje razvijaju u skladu sa obostranim interesima.¹⁶

Jedna od neposrednih posledica prekida diplomatskih odnosa je *zatvaranje diplomatske misije*. U tom slučaju država prijema, u skladu sa Bečkom konvencijom o diplomatskim odnosima, dužna je (1) da omogući svim članovima diplomatske misije i članovima njihovih porodica da bezbedno napuste njenu teritoriju u najkraćem mogućem roku i (2) da poštuje i štiti prostorije misije, kao i njenu imovinu i arhivu (da dozvoli da je članovi misije unište ili ponesu sa sobom); (3) država imenovanja može poveriti na čuvanje prostorije misije, imovinu i arhive nekoj trećoj državi, koju prihvati i država prijema i (4) pod istim uslovima ona može poveriti zaštitu svojih interesa i interesa svojih državljana nekoj trećoj državi.

Međutim, zatvaranje diplomatske misije ne mora uvek da znači i prekid diplomatskih odnosa. Država imenovanja može zatvoriti svoju diplomatsku misiju u državi prijema iz razloga koji nemaju nikakve veze sa pogoršanjem i prekidom njihovih diplomatskih odnosa. Pojedine države koje se suočavaju sa ekonomskim teškoćama i finansijskim problemima neretko su primorane da redukuju svoju diplomatsku mrežu u svetu, uključujući i fizičko zatvaranje pojedinih svojih diplomatskih misija. U takvoj situaciji, diplomatski odnosi se održavaju na nerezidencijalnoj osnovi ili na drugi način (preko treće prijateljske država i sl.).

¹⁵ Đorđe N. Lopičić, *Konzularni odnosi Srbije (1804–1918)*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007, str. 19–20.

¹⁶ David Đ. Dašić, *Savremena diplomatija*, op. cit., str. 84.

Retorzija u diplomatskim odnosima

U konkretnim diplomatskim situacijama, od izbijanja pogoršanja u diplomatskim odnosima zaključno sa njihovim prekidom, skoro uvek se primenjuje poseban pravni institut – retorzija (*retorsion*).

Pod retorzijom (lat. *retorsio*) podrazumeva se pravna i politička protivmera mera u međunarodnim odnosima kojom jedna strana kažnjava neprijateljski akt druge strane, odnosno, uzvratanje istom merom na uvredu, reagovanje na isti način, preduzimanje istih akcija prema nekome ko je nešto učinio, a nije trebalo da učini, odmazda, represalija.¹⁷

U diplomatskim odnosima se pod retorzijom podrazumeva akt jedne države prema kojoj je neka druga država preduzela mere suprotne njenim interesima ili koje nisu u skladu sa prijateljskim odnosima između njih. U praksi su u tom pogledu mogući razni slučajevi, kao, na primer, odbijanje dozvole preleta, uskraćivanje izdavanja vize, povećanje carine, zabrana uvoza određene robe, ograničavanje transfera kapitala, uskraćivanje povlastica, uvođenje šikanoznih postupaka na graničnom prelazu, nekurtiozni akti, neljubazni i ne-fer postupci i dr. Na takvo i slično ponašanje jedne države prema drugoj državi, druga država odgovara preduzimanjem istih ili sličnih mera u međunarodno dozvoljenim granicama.

Kolike će i kakve posledice izazvati takvo stanje zavisi od karaktera opštih političkih odnosa između tih država. Ako su odnosi između njih prijateljski, neće ni doći do retorzije, nego će se nastali problem ili nesporazum rešiti prijateljskim sredstvima (posetom, razgovorom i dr.). Ako su, pak, politički odnosi zategnuti, primeniće se mere retorzije, pa eventualno politički eksploatisati protiv druge države. Retorzivne mere su ponekad uvod i u ozbiljnije pogoršanje političkih i diplomatskih odnosa između dve države.¹⁸

Opšte je pravilo da se čim država protiv koje se retorzija primenjuje obustavi akt koji je izazvao retorziju, obustavi dalja primena retorzije (*Pravni leksikon*, 988).

Prema Bečkoj konvenciji o diplomatskim odnosima smatra se dopuštenim da se odbijaju povlastice iz te konvencije prema državi koja ne primenjuje njene odredbe.

Zaustavljeni odnosi

Specifičan oblik prekida diplomatskih odnosa je i njihovo zaustavljanje ili obustavljanje, koje je najčešće privremenog karaktera.

¹⁷ Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of international Relations*, op. cit., p. 480; Ilija Klajn, Milan Šipka, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad, 2007, str. 1069; Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 2004, str. 776.

¹⁸ David Đ. Dašić, *Savremena diplomatija*, op. cit., str. 85–86.

U određenim međunarodnim prilikama, kao što su ratne situacije i dr., između dve države može doći do privremenog, kraćeg ili dužeg, *zaustavljanja diplomatskih odnosa* (*stopped diplomatic relations*) što, međutim, ne znači da je došlo i do njihovog prekida. Tako, na primer, za vreme Prvog svetskog rata prestali su da se, iz tehničkih razloga, održavaju i da postoje diplomatski odnosi između Kraljevine Srbije i Danske, dok su odnosi između njih ostali prijateljski. Kraljevina Jugoslavija (međunarodnopravna naslednica Kraljevine Srbije) obnovila je diplomatske odnose sa Danskom 1934.¹⁹

Obustavljeni odnosi

U nekim međunarodnim situacijama, kada u odnosima između dve države iskrsnu određeni politički problemi, ali nisu takve prirode da bi zbog njih trebalo ići na definitivni prekid diplomatskih odnosa, praktikuje se njihovo *privremeno obustavljanje*, odnosno prelaz na stanje obustavljenih diplomatskih odnosa (*suspended diplomatic relations*). Na primer, posle tzv. *Majskog prevrata* 1903. u Srbiji, kada su ubijeni kralj Aleksandar Obrenović (1876–1903, poslednji kralj iz srpske dinastije Obrenović, sin kralja Milana i kraljice Natalije,) i Drage Obrenović (devojačko Lunjevica, iz prvog braka Mašin, 1864–1903), Velika Britanija je „obustavila odnose” prema Kraljevini Srbiji, povukla svog poslanika iz Beograda, ali nije i prekinula diplomatske odnose.

Isto tako, Velika Britanija je „obustavila odnose” prema Grčkoj posle ubistva grčkog premijera Gunarisa (*Dimitrios Gounaris*, 1866–1922, bio premijer Grčke od 10. marta 1915. do 23. avgusta 1915. i od 8. aprila 1921. do 16. maja 1922) i njegovih ministara od strane vojne hunte na čelu sa Plastirasom (*Nikolaos Plastiras*, 1883–1953, general i političar, bio tri puta grčki premijer).²⁰

Nakon izbivanja građanskog rata u Libiji početkom 2011. mnoge države, kao što je Kanada, suspendovale su diplomatske odnose sa tom severno-afričkom državom, povlačeći iz nje ambasadora i čitav diplomatski sastav.

Obnovljeni (normalizovani) odnosi

Nakon prekida diplomatskih odnosa između dve države, kada se otklone ili ublaže razlozi zbog kojih je do toga došlo, one mogu, pre ili kasnije, da obnove svoje odnose, da ih normalizuju, da ih vrate u pređašnje stanje – pa se takvi odnosi u diplomatskoj praksi nazivaju i obnovljeni diplomatski odnosi (*re-established diplomatic relations*), odnosno normalizovani diplomatski odnosi (*normalized diplomatic relations*).

Međutim, u diplomatskoj praksi često se pod normalizovanim diplomatskim odnosima, u širem smislu, podrazumeva i unapređeno stanje u odnosima između dve države nakon otklanjanja uzroka koji su doveli do njihovog pogoršavanja, degradiranja i zaoštavanja, a ne samo prekida.

¹⁹ Georgi Trajkovski, *Diplomatski protokol*, op. cit., str. 226.

²⁰ Ibidem.

U slučaju definitivno prekinutih odnosa, postupak njihovog ponovnog uspostavljanja odvija se po proceduri predviđenoj za redovno uspostavljanje diplomatskih odnosa, odnosno kao da nikad nisu ni postojali. Za obnavljanje diplomatskih odnosa, nakon njihovog definitivnog prekida, nužan je novi sporazum.

Predlog za obnavljanje diplomatskih odnosa obično dolazi od države koja je podstakla njihov prekid. U procesu obnavljanja diplomatskih odnosa koriste se različita diplomatska sredstva: (1) direktni kontakti strana u konfliktu, (2) pomoć prijateljskih država, i (3) angažovanje međunarodnih posrednika.

SSSR (pravni naslednik Rusije) i Nemačka su 16. aprila 1922. u Rapalu (*Rapallo*), u vreme održavanja *Đenovske konferencije*, održane od 10. aprila do 19. maja 1922. u Đenovi, potpisali separadni sporazum (*Rapalski sporazum – Treaty of Rapallo*), kojim su se te dve države saglasile o međusobnom međunarodnom priznanju, normalizovale trgovinske odnose i dogovorile se o saradnji u drugim oblastima od zajedničkog interesa (odbrana i dr.). SAD su priznale SSSR tek 1933.

Kraljevina Jugoslavija i Sovjetski Savez su 25. juna 1940. uspostavili diplomatske odnose (ranije, pre Oktobarske revolucije 1917, postojali su diplomatski odnosi između Kraljevine Srbije i carske Rusije).

SAD je, posle 119 godina, 1984. obnovio diplomatske odnose sa Vatikanom, prekinute 1865. zbog njegove podrške Konfederaciji u vreme Američkog građanskog rata.

SAD je priznao Vijetnam 7. februara 1950, na osnovu izjave američkog Stejt dipartmenta, a diplomatske odnose uspostavio 17. februara iste godine. Posle Prvog indokineskog rata i Ženevske konferencije 1954, kada je Vijetnam podeljen na Severni i Južni – SAD, koji nije bio potpisnik Ženevskih sporazuma, nastavio je da održava diplomatske odnose sa Južnim Vijetnamom, zadržao svoju ambasadu u Sajgonu, a Severni Vijetnam, kao novu komunističku državu, nije priznao. SAD je, međutim, zatvorio svoju ambasadu u Sajgonu 29. aprila 1975, neposredno pred predaju Južnog Vijetnama severovijetnamskim snagama. SAD je 28. januara 1995. otvorio Kancelariju za vezu (*Liaison Office*) u Hanoju. Američki predsednik Bil Klinton (*Bill Clinton*, rođen 1946, bio je predsednik SAD od 20. januara 1993. do 20. janara 2001) je 11. jula iste godine objavio formalnu normalizaciju diplomatskih odnosa sa Vijetnamom otvaranjem ambasade SAD u Hanoju na nivou otpravnika poslova *ad interim*, a koji su 14. maja 1997. podignuti na ambadorski nivo.

SFR Jugoslavija je obnovila diplomatske odnose sa SR Nemačkom 1968. (prekinuti 1957), u sklopu napuštanja tzv. *Halštajnovne doktrine* i inaugurisanja tzv. „istočne politike” nemačkog kancelara Vili Branta (*Willy Brandt*, 1913–1992); sa Izraelom 9. oktobra 1991. (prekinuti 1967), u kontekstu pozitivnijih pomaka u složenim arapsko-izraelskim odnosima; sa Čileom 11. marta 1990. (prekinuti 1973), nakon poraza generala Pinočea na slobodnim izborima održanim u toj latinoameričkoj državi; SR Jugoslavija je

obnovila diplomatske odnose sa SAD, Velikom Britanijom, Francuskom i Nemačkom (prekinuti 1999) neposredno nakon rušenja režima Slobodana Miloševića, 5. oktobra 2000.

U slučaju da dve države žele da izađu iz stanja zaustavljenih ili privremeno obustavljenih diplomatskih odnosa, njihovo ponovno uspostavljanje ne zahteva proceduru predviđenu u slučaju definitivno prekinutih diplomatskih odnosa između dve države.

Konzularni odnosi automatski se obnavljaju sa obnavljanjem diplomatskih odnosa, a mogu se obnoviti i nezavisno od obnavljanja diplomatskih odnosa.

Posredovani odnosi

Prekid diplomatskih odnosa, iako drastična i recipročna diplomatska mera, ne mora obavezno da znači i prekid svih odnosa i svake komunikacije između dve države.

Odnosi između njih mogu biti nastavljeni kroz: (1) države zaštitnice (*protecting powers*), (2) uspostavljanje interesnih sekcija (*interests sections*) u drugim državama; (3) upućivanje povremenih poruka (*occasional messages*) preko trećih država, ili (4) kroz upućivanje odgovarajućih signala neverbalnim sredstvima (*non-verbal signalling*) drugoj strani, na primer, o vremenu i mestu susreta na vrhu (*summit*) država koje su prekinule diplomatske odnose.²¹

U svim tim i sličnim situacijama, kada neka treća strana posreduje u odnosima između država koje su prekinule direktne diplomatske odnose, oni se nazivaju posredovani diplomatski odnosi (*intermediar diplomatic relations*).

Indiferentni (ravnodušni) odnosi

Dve države koje jedna drugu međunarodno priznaju ne moraju da imaju i uspostavljene diplomatske odnose.

Odnosi između dve države koje se međusobno priznaju i vlade poštuju de jure, ali ne smatraju za potrebno da uspostave i diplomatske odnose, niti da razvijaju bilo kakve oblike političke, ekonomske i kulturne saradnje, smatraju se indiferentnim (ravnodušnim) odnosima (*indifferent relations*). Države, jedna prema drugoj, ne manifestuju ni prijateljstvo niti neprijateljstvo.

Danas, u eri globalizacije politike, ekonomije i prava, sve su ređi slučajevi indiferentnih odnosa među državama. Svaka država je više ili manje važna svakoj državi, bez obzira na to gde se nalazi, na kom kontinentu ili u kom regionu sveta.

²¹ G. R. Berridge, James, *A Dictionary of Diplomacy*, op. cit., str. 81.

Neformalni odnosi ili odnosi de facto

Pored zvaničnih diplomatskih odnosa, između država mogu da postoje i postoje nezvanični, neformalni, de facto odnosi, koji se, uslovno, mogu smatrati i diplomatskim odnosima.

Neformalni odnosi (*informal relations*) ili odnosi de facto (*de facto relationship*) su faktički odnosi između dve države koje jedna drugu nisu međunarodno priznale. Takve, de facto odnose, one uspostavljaju i održavaju na osnovu trgovinskih i drugih ugovora, a ne na osnovu političkih, odnosno formalnih međudržavnih sporazuma, kako se oni ne bi protumačili kao posredno međunarodno priznanje.²²

Tako, na primer, odnosi između SAD i Tajvana (Formoze) su neformalni, jer ta ostrvska zemlja u Kineskom moru nije međunarodno priznata od strane SAD. SAD je 1979, umesto Tajvana, diplomatski priznao Narodnu Republiku Kinu (primljena u OUN 25. oktobra 1971). Međutim, i pored toga, SAD je nastavio da, na neformalnoj osnovi, održava i razvija tesnu vojnu, ekonomsku (komerčijalnu i finansijsku) i kulturnu saradnju sa Tajvanom, čak možda i intenzivnije nego pre diplomatskog priznanja NR Kine. Jedan od važnih nezvaničnih (neformalnih) instrumenata u tom pogledu je ekonomsko i kulturno predstavništvo Tajvana u Vašingtonu D.C. i u 12 drugih američkih gradova (*Taipei Economic and Cultural Representative Office*), sa sedištem u Tajpehu, glavnom gradu Tajvana.

Odgovarajuće odnose de facto, nižeg ili višeg intenziteta, SAD održava i sa drugim državama koje nije međunarodno priznao, kao što su Kuba, Iran, Severna Koreja i Butan.

Odnosi Jugoslavije i Zapadne Nemačke neko vreme posle Drugog svetskog rata, dok nisu uspostavljeni diplomatski odnosi, bili su neformalni, de facto. Takvi odnosi bili su i između Jugoslavije i Frankove Španije, regulisani trgovinskim ugovorom koji su zaključili Narodna banka SFRJ i jedna španska privatna institucija.

Umesto zaključka

Verujemo da svaki pokušaj bližeg definisanja sadržine mogućih stanja diplomatskih odnosa, koje nameće sam život i dinamizam međunarodnih odnosa, osim svoje nesporne teorijske i akademske dimenzije ima i nemerljiv praktični značaj u svakodnevnom spoljnopoličkom postavljanju diplomatske službe svake države i delanju njenih diplomatskih poslanika.

Bibliografija

1. Antić, Čedomir, *Velika Britanija, Srbija i Krimski rat 1853–1856: neutralnost kao nezavisnost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004.
2. Berridge, G. R., James, Alan, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, New York, 2001.
3. Dašić, David Đ., *Istorija diplomatije: evolucija diplomatskog metoda*, Altera, Beograd, 2012.
4. Dašić, David Đ., *Savremena diplomatija*, Multidisciplinarni centar, Privredni savetnik, Beograd, 2008.
5. *Dokumenti i materijali o Drugom svetskom ratu*, knjiga I, Međunarodni problemi, Izdavačko preduzeće FNRJ, Beograd, 1951.
6. Evans, Graham, Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of international Relations*, Penguin Books, London, 1998.
7. Freeman, Chas. W. Jr., *The Diplomat's Dictionary*, United States Institute of Peace Press, Washington, D.C., 2001.
8. Klajn, Ilija, Šipka, Milan, *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej, Novi Sad, 2007.
9. Krivokapić, Boris, *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
10. Lopičić, Đorđe N., *Konzularni odnosi Srbije (1804–1918)*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007.
11. Petković, Ranko, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943–1991*, Službeni list SRJ, Beograd, 1995.
12. *Pravni leksikon*, Savremena administracija, Beograd.
13. Trajkovski, Georgi, *Diplomatski protokol*, Nova, Beograd, 1990.
14. Vujaklija, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 2004.

David Đ. Dašić, Ph.D.

POSSIBLE STATES OF DIPLOMATIC RELATIONS

ABSTRACT

The article deals with the political nature of diplomatic relations, stressing possible states of them as following: normal or correct relations, good relations, neighborhood and good neighborhood relations, allied relations, amicable or friendly relations, brotherhood relations, privileged relations, cordial relations, reciprocal relations, neutral relations, cold relations, imposed relations, deteriorating relations, tense relations, strained relations, downgraded relations, interrupted or broken relations, retorsion, ceased relations, suspended relations, re-established or normalized relations, intermediary relations, indifferent relations, informal relations or de facto relationships.

Key words: diplomacy, foreign policy, international relations, international law, appointment and receiving state, reciprocity, retorsion, demarche, persona non grata.